

Յ Ե Ի Ե Լ ՈՒ Ե Ն Է Յ Ե Ս Ե Ն Լ Ե Գ Ր Ո Յ

Ֆուանայի վերջին խռովուէր վրայ անցած շաբաթու համառօտ մը պատմեցինք, բայց այս շաբաթու ան համար անոր երկարօրէն պատմութիւնը խոստացանք հրատարակելու. ուստի Փարիզէն բարեկամներնուս մէկուն գրած նամակին օրինակը այս յաւելուածովս կը հրատարակեմք:

27 Յուլի 1870 թ.

Սերերե իմ հարազատ, և բարեկամ իմ. Ի Պօլիս.

Մայիս 27 գրած գիրէդ վերջը նամակ չեմ առած. բայց այս նամակ չէ ինչպէս պիտի տեսնես, այլ պատմութիւն մը. շեմ գիտեր թէ կրնամ հասցունել ժամանակին, տեսնենք:

Կ'ըսեսիմ գրելու պատմութիւն մը որ Գաղղիայի օրագիրներուն է. ջերը արդէն արիւնով ծանրացուց, քաղաքական պատերազմը վերջապէս տեսնեմք, բարեբաղդաբար քաղքին ընդարձակութիւնը մեծ և մեր թաղին մէջն ալ շարժմանը չիկար. թնդանօղներուն ձայնը կը լսէինք երբեմն, առանց անոնց տոկալի արիւնը տեսնալու. առանց անոնց թախած արիւնին ներկուելու: Հիմա երբ ես ասանկ սկսեմ գրելու, քաղքին մէկ ծայրը արիւններ Սէն գետը կը ներկէ, խառն մարդկանց, կանանց, տղայացի գիւղեր կը տանի Ուլիանոս: Փարիզի ճամբաները գրեթէ ամէն մարդու արգելուած է պլաւտելու. քաղաքը վերջապէս տխուր սուգի նստած է, խանութները գոց, աները լռիկ, վերջապէս մարդու ձայնի կառքերու դղբմանց հրօղեններու սրտմունքն է յաջորդեր:

Իմ ուրիշ նամակներովս իմացուցեր էի Փարիզի վիճակը որ փետրուար 24 էն վերջը քանի քանի անգամ խռովութիւններ ունեցաւ. բայց միշտ առանց կաթիլ մը արեան հանգարտեցաւ: Գրեցի թէ ինչպէս Լամարթինի լեզուն անգամ մը հարիւր հազարի չափ մարդոց բարկութիւնը ինչեցուց, որոնց ան աստիճան օրուան պէս չիկար գէմ գնելու ոչ ազգային ժողովք մը օրէնադիր, ոչ ազգային պահպան կարգաւորեալ, ոչ բանակ, ոչ հասարակական խումբ և ոչ ազգային պահպանող շարժում գտնու: Այլ կառուած վիճակ և իւրնոր յաղթութեամբը գողգողեալ ժողովրդեան մը սանձ էին ութը տասը հոգի առժամանակեայ կառավար անուամբ մարդիկ, ոչ ժողովրդեանն, այլ ժողովրդեան խառնակութեանն ընտրուած: Բայց ինչ է ժողովուրդը. սառն, հովիւ քուած փետուր մը, այն պատիւը որ աշխարհքիս գերազանց հրաշքներուն Լամարթինի Առաջին կուտար, հիմա սկսած էր խռովարար Պարպէտի մը և երկասարդ Նաբօլէօնի մը տղու որ ոչ իւր հօր եղբորը հանձնար և ոչ իւր քաղութեան հետքը մինչև հիմա ցուցուցած է: Այնպէս յանգնութիւններն ալ քաղութեան հետ կը չփոխէ խառնակութիւնը: Քանի որ ժողովուրդը աղատ էր համարձակ յայտնելու իւր միտքը իւր ազատականութեամբ, ցուցուց մինչև հիմա իւր պոռտակ խելքը: Այսօր ինքն Լամարթին, ինքն Արաֆ, ինքն Պարպէտ, ինքն Լուի Նաբօլէօն, ինքն Վալթեր, վերջապէս վաղը ինչո՞ւ Լամարթին և այլն: Ժողովուրդը ասով ալ կը ցուցունէ թէ ինք չունի կարողութիւն բան մը մտածելու, գտնելու, որոշելու: Ժողովուրդը գործիք մըն է Բապտիստի ձեռքը, Խառնակութեան ձեռքը, բայց զայն ժողովուրդը կառավարող մարդերն ալ պէտք է միշտ անոնց ազատութիւն տալէն վերջը՝ այսինքն ազատութիւն տալու, ազատութիւն գրելու, ազատութեան զէնք ունենալու պէտք է որ իրենց գոհ վիճակ մը տան, այս չեղածիս պէս այն ազատութիւնը վերցունեն: Օրագիր մը շատ ժամանակ չէ որ Փարիզը գործաւորաց թիւը երեք հարիւր քառասուն հազարի կը հասցունէր որոնք ամէնքը օրուան հային կարօտ են և որոնց կէտը կը զրուցեր թէ գործ չունին: Անոր համար շատ անգամ տեսնուած են ասոնք թիւթի վրայ ծալած լեցուած հրապարակներու մէջ, ճամբաները պլաւտելու տեղուանքը ամենուն սարսափ կը բերէին, և ասիկայ նաեւ մայիսի 15 ին գիտուածէն վերջն ալ: Ազգային ժողովքը որ գաղղիացիներէն քիչ մը երկայնարան կը կարծուի, շատին կարծիքին նա յերկ, շատ անգամ ասոնց վրայ խորհուրդ ըսաւ որ ճամբայ մը կարենայ գնել, ասոնց գործ մը գտնայ. և այս պատճառաւ զանազան գեղեցիկ մտածութիւններ եղան, ինչպէս անձն մըն ալ առաջարկեց պարագայ մով Ալճերի գաղթական ծաղիկեցունել, խօսքը լովինցուց այսպէս «ինչո՞ւ կը գանդազինք մեր պատուական ժողովրդեան գործ գնելու, կ'ըստեսեմք որ անոնք ալ ծուլութեան վարժելով անանութեայ Լազարօններու և անհանգստ Էնթիլիներու նմանին»:

Աւելցուց ասոր վրայ այս գիտուածս ալ որ Լուի Նաբօլէօն համբաւուր կայսեր եղբորը տղան Փարիզ տըր չըկրնար ժողովրդեան

կողմանէ երեք զանազան գաւառէ Նուիրակ անուանեցաւ, այսինքն ազգային ժողովքին անգամ և ասիկայ բոլոր հասարակապետականաց և մանաւանդ գործադիր իշխանութեան կամացը գէմ: Ազգային պահպանք շատ անգամ այն օրերը պարտաւորեցան ժողովուրդը ցրուելու որ ինչէ՞ Նաբօլէօն Լուի և երբեմն ինչէ՞ Նաբօլէօն ալ կանչէր էին: Անոր վրայ օրէնք հանեց ազգային ժողովքը, հրապարակի փողոցի մէջ չժողովելու ժողովուրդը պահպանաց հրաման տալով վերէնք ցրուելու և օրէնքով բանար գնելու:

Իսկ այս միջոցիս ամէն տեսակ լրագիրներուն սկսաւ չափը անցնիլ թէ համարներով և թէ համարձակութեամբ, մանաւանդ լրագրութեամբ, անունները միայն բաւական կրնան իմացունել իրենց լեզուն, անվար տներու լրագիր, ասի Գալթ, ուրիշ մը, ծեր հասարակապետականի մը բարկութիւն, անգիրք, Ռօպէտ Բիէր, ուրիշ մը սրիկաներու օրագիր: Անոնք արիւն կը հոսէին: Իսկ ասոնց հետ երեւցաւ նաեւ Նաբօլէօնի օրագիր, վերջապէս չորս հատ կայսերական օրագիր քանի մը օրուան մէջ: Այս տեսակներուն գինը աժան ինչչափ որ կարելի է: Այսին խել մըն ալ օրագիր չհամարձակելով իրենց պարպէտները և օրէնքները առաջ քշել և անոնց անունը տալ, վկաւարութիւնը և ազգային ժողովքը կը բամբասէին հասարակապետական գիմակով, իբրեւ թէ անգործ շատախօս և վերջապէս իրեւ պարագայ մարդիկ յուսալով թէ խռովութիւնը և անիշխանութիւնը վերջապէս կրնայ պարտաւորել զԳաղղիա իրեն գլուխը թագաւոր մը գնելու: Այս տեսակ օրագիրներու քան զամենքը հոչակաւոր եղած էր Լա Բրէս օրագիրը որ մինչև երեք հարիւր հազար օրը կը տպուէր և կը կարգացուէր: Անձնական փառասիրութեամբ շատ մարդիկ գրգռու էն նաեւ իրենց օրագիրները մեծամեծ գրութիւններով լեցունելու զերենք ազգային ժողովքին մէջ ընտրել տալու համար: Ազգային ժողովքին ամէն հրովարտողը՝ կառավարութեան ամէն վիճիւր աւելի մեկնութիւններ ունէին քան թէ ինչ որ ունեցեր է աւետարանը իւր զանազան և բիրտաւոր մեկնիչներէն: Բայց Փապաբէր, Օրէնքներ, Պարպէտներ, Նաբօլէօններ և արիւնկողակ հասարակապետական ժողովրդեան խելքութեամբ և սղարմելութեամբ գործիք առած ձեռքը, հայրենիքի և եղբայրութեան բառերը քօղք ըրած իրենց փափաքանացը խռովութիւնը բնութէին իրենց կարծեացը յաղթանակ մը ստեղծելու համար: Լամարթինին Գալթի Նաբօլէօնի մէջ ըսածն է «պատրաստ ամէն տեղ նաւարկելու թէեւ արեան ծովու վրայն ալ ըլլայ»:

Վերջապէս որոշեց ազգային ժողովքը որ ինչչափ տեղութեան գործառնաց մէջ գործաւորներ կային և իրենց անկարելի էր ստակ վատուելիլ Փարիզի մէջ էլան փարիզէն երթան գուրս, մանաւանդ անոնք որ դուրսէն եկած լեցուած էին փետրուար ամէնէն վերջը՝ աստիճաններուն ճամբուն ծախքը կը խոստանար կառավարութիւնը որոշուած տեղը հասնելու համար: Հոն կ'առաջարկուէր իրենց ջրանցք մը բանելու, անոր հողը լեցունել ճահիճներուն վրայ վարելի երկիր ընելու համար զանոնք, ետքը նստել, հոն բանել ըլլալ երկրագործ և գետնի տէր: Որոշեց էր դարձեալ նոյն ժողովքը նոր գործ ժողովել նոյն գործատուններէն տասնը ութը քսանը հինգ տարուան չկարգուած երկտասարդաներ. որպէս զի բանի գործի տէր երկրագործներուն արգելք չըլլայ իրենցմէ ժողովելով: Անոնք կրնային խռովութեան ոգին թռցունել, վաճառականութեան ճամբան բանալ, Բայց տես թէ ինչ բանի չը նարք եղաւ:

Խել մը գործաւոր որ դուրս կը խրուէին կէս ճամբան սկսան ետ գաւառալ, ըսելով թէ «մենք չենք մէկգմէկէ բաժնուիլ, թող հոն փառիլ մէջ մեզի գործ գտնան, ինչպէս երբեմն խոստացան, ուր է այն խոստմունքներուն կատարումը (եւ ուրիշ նամակով այս խոստմունքը հրամանագիր կ'իմացունէմ, Լուի Պրանկին կարծիքը կը յիշէին)» Բայց որով հետեւ աղէկ գիտէին թէ ազգային ժողովքը՝ վերէնք կրնայ բանի հնազանդեցունէր, կ'երեւայ թէ մտածեցին պատրաստութիւն մը տեսնալ գէմ գնելու: Այնոյ միտքը իմացած ըլլալով կառավարութիւնը յունիս 25 ին առաւօտուն սկսաւ կոշի թմբուկը զարնել տալ (բարբէլ), բայց այնչափ կոշ եղած է ասանկ և շատ անգամ ընդունայն տեղ, որ ալ ամէն մարդ ձանձրացեր անզայր շարժելու կը դանդաղէր, բայց ասի դանդաղելու օրը չէր, վասնզի առաւօտուն կանուխ սուրբ Անտօնի և սուրբ Յակոբի ըսուած թաղերը և արուարձանները (որ միշտ խռովութեան բայն եղած են) սկսեւ էին շարժել ժողովքի բազմութեամբ, բայց միշտ հանդարտ և մէջնին գրգռող անձինք սկսեւ էին իրենց ստենաբանել թէ ոչ ինչ թշուառ բաղդ էր իրենց պէս ազգայնականներուն որ ըլլալ հարուստներուն տան և ստացուածոց տէր մարդկանց ու այս խօսքերով մէկ ժողովուրդը երկուքի կը բաժնէին, մէկ մը հարուստ, մէկ մը աղքատ, ինչպէս երբեմն ազնուականք և ժողովրդ:

զականք: Աստուծոյ թիւններուն պտուղն է գետնի փողոցներու քա-
րերը հանգարտ հանգարտ հանել և պատնէշներ շինել որոնց իրենք զը-
րեթէ յատուկ անուն տուած են պարփաք բառը: Գիմագրութիւն չի
գտնելով խառնարանները կ'ըստին զօրանալ, քաղքին քառարդէն աւե-
լի մասը իրենց ձեռքը կ'անցունեն, կ'ըստին չինել ահաւոր բարձր
պատնէշներ, տուններուն երբորդ գտնիկնի բարձրութեամբ, կը տի-
րեն համբաւաւոր քանկէօնի որ Փարիզի երեւելի շէնքերէն մէկն է, և
առջեւի հրապարակին մէջ կը կենան հազարաւոր անձինք ամէնքը աշ-
խատաւոր, հաց և աշխատութիւն կանչելով, այս երկու փողոցները
կցորդելու համար կը տիրեն նաեւ երկու կողմներուն որ մէկը Սէն-
քաղաք կ'անուանի (որովհետեւ հին Փարիզ միայն այն է եղեր) միւ-
րը Սէն Լուի: Այս կողմներն ալ կ'ափսոսանեն պատնէշներով: Առնիք
իրենց սրովհետեւ կը յաջողի կ'ըստն գուրս կ'ըստին յարձակում մը
ընել քաղաքացեւորն պալատը առնելու համար որ մօտ է հոն տեղին
(հօթէլ տը վիլ), բայց խաւք մը զօրք վերենք հոնկեց կը ցրուէ:
Հոյն միջոցին իրենք միւս կողմն ալ յարձակում ընելով կը տիրեն Սօ-
քօնի հրապարակին և անոր չընկալ տեղումներուն և Լիւիզիպոլի
պալատին, բայց կը վաւերանան վնասներէն և ազգային պահպան-
ներէն: Երբեք բաւական կը ժողովին: Առական գեռ ժողովորեան սի-
րելի քաղաքութեամբ քանի մը պատնէշ աւելի կուտայ, բայց ան խեղ
չբրած տեղումներուն թնդանօք կը դործածէ, երբ կը տեսնան որ քանի
մը պահպան զօրք յանկարծակի ապստամբներէն վարնուած կը մու-
նին, ալ զօրակաւաց աշքը կը տաքնայ, կէս օրուինէ առաջ կ'ըստն
արիւնը վազել զանազան տեղումներ: Ազգային ժողովին բնակարանին
վրայ յարձակում մը ընել կը փորձեն, նաեւ քանի մը յանկարծ ժող-
վածք ապստամբ, բայց բոլորովն անյաջող ետ կը դառնան: Սէն Լուի,
Սէն Տէն, Սէն Մարկէն ըսուած թաղերը պատնէշներ կը բարձրանն
և կը հասնին մինչեւ մէկ ծայրը, ուր տեղ պատերազմը կը շարունակ-
ուի, և թէպէտ երբեմն տեղ կը կորսնցունեն ապստամբ բայց փո-
խարէն ուրիշներ կը վատարկին: Թնդանօքին կրակին կ'ըստին թնդա-
նօքով պատասխանել, ամէն գէնք, ամէն պատրաստութիւն ունենալ
նին կ'իմացունեն թէ յանկարծակիս բան մը չէ այլ շատ ժամանակէ
առաջ պատրաստուած: Գիւցանակն քաղութիւն երկու կողմէն ալ
կը պատմուի, թէպէտ աս կամք չունիմ, և ոչ ժամանակ պատմելու
մասնաւոր բաներ, բայց սա յիշեմ: Պատնէշի մը վրայ վտանգաւոր ա-
տեն յանկարծ կ'երեւայ բարձրահասակ գեղեցիկ կին մը, թեւերը
սօստած կը յափշտակէ դրօշակը, կը կենայ գնդակներուն կորկուտին
տակ, կը յորդորէ, կը քաջալերէ իր ընկերները, խօսքերով, ձեւերով
և որ մեծն է օրինակով, փախչողները կը դառնան և կուրս վերջա-
նալու վայրկեանն նորէն կ'ըստին: Ինք կ'իշխայ, տեղը նոյնպէս ուրիշ
կին մը կը յաջորդէ և մինչեւ որ աս ալ չմեռնի պատնէշը շարունակի:

Սուրբ երկու պատերազմը կողմերը բաժնեց: Նոյն իրիկունը
յանձնէր էր ազգային ժողովը բոլոր վնասները կառավարութիւնը
պատերազմի պաշտօնատար զօրավար Քալվէնէքին: Պատերազմին զու-
նազան կողմերը գտնուած էին նաեւ երեք ազգային ժողով նուիրակ-
ներ, մէկուն կուրծքին ծակելով անցեր էր դնտակ մը: Քաղաքը տը-
խուր անոցաւորէր կտրուէր էր, ամէն ճամբու գլուխ պահպան
կեցեր էր:

Այն գիշերուան գրեթէ զանգակներու և թմբակներու ձայնովը
սկսեւ էր դարձեալ կուրս: Ապստամբները բոլոր գիշերը ամրացուցեր
էին իրենց պատնէշները, այնպէս որ թնդանօքի հարուածներու շատ
լաւ կը զիմանար: Յունիսի 24 և կիրակի օրը լատինացւոյ սուրբ Յօ-
հաննէսի տօնը լուսնու եղբայրապան պատերազմով: Երկի մարդիկ զը-
րեթէ ամէնը կուրսի հետ, տուններուն դռներուն առջեւ արտասուա-
գին կանանց խմբեր կ'երեւին, ոմանք ժամերը կը վազէին ատուածոյ
խորաններուն առջեւ թափելու իրենց սրտին դառնութիւնը և աշ-
ուշունն արցունքը, ոմանք ալ ժողոված պատերու տակ կը կենային
տեղութեան հրամանագիրները կարդալու: Պատերուն վրայ վրձնագիր
հանուած կը տեսնուէր կառավարութեան հինգ անդամաց միաբան հրա-
ժարիլը իրենց իշխանութիւնէն համաձայն իրենց ձեռագրին և դարձ-
եալ ուրիշ հրովարտակ մը կ'իմացունէր ազգային ժողովին վճիւր որ
ինքը իւր իշխանութիւնը պահելով ամէն ուրիշ իշխանութիւն կը յանձ-
նէր Քալվէնէք զօրավարին և Փարիզ պաշարման վիճակի մէջ կը հը-
րամայէր, հոն կային նաեւ զանազան հրովարտակներ որ զօրաց և աղ-
գային պահպանաց քաջալերութիւն կուտային զօրանալու, ապստամբ-
ները կը յորդորէին օրինաց հնազանդութեան դալու և իրենց սասնի ա-
նդգամութեան գրգռուելու պատճառ օտարները քառաւորէր ըլլալ
իմացունելով, երեք միլեօն ֆրանք ալ իրենցմէ խեղճերուն տալ կը
խոստանային: Նոյն օրը շատ մարդիկ գտնուած էին որ ուղեւ էին ա-
յլըտամբաց մէջ մտնել, և բռնուելով վրաններէն ելած մէկուն տա-
սը հազար ֆրանքի ոսկի, ուրիշի մը քսան հազարի պանայի թուղթ
և խեղճ ստակ մը չունեցող ապստամբին ծոցէն շատ անգամ գտնու-
ած է հազար, հինգ հարիւր, ութը հարիւր և այլն ֆրանք: Ո՛չ յոր-
դոր, ո՛չ սպանակներ ինք չընելով սաստկացաւ պատերազմը և հաս-
րակ ժողովորեան հետ կ'իշխային վերաւորուած կամ մեռած երեւելի
զօրավարներ որ Արիստիդի պատերազմի մէջ իրենց անունը անմահացու-
ցեր էին: Պրոֆ Կաթօքի յաղթող զօրավարը վերաւորուած դուրս ե-
լաւ, Գեկրիէ ուրիշ զօրակաւ մը ապստամբները յորդորելու համար
մօտենալով սասնակու տարուան տղէ մը զարնուած, կ'ըսէ «Արի-

կէ այսչափ պատերազմները զիս ողջ պահեցին, հիմա իմ ազգիս մանր
տղայ մը զիս կ'ըստաննէ», իսկ ինչ հոգին կը վաշէ: Այս մահերը կը
ցուցունեն թէ ասոնց հոգին և թէ ապստամբներուն յուսահատ գի-
մակալութիւնը: Երկու ժամ իրենց զինադադարում ընելով Քալվէն-
էք զօրավարը ժամանակ կուտայ անձնատուր ըլլալու միշտ իրենցնե-
րելով, բայց անոնք կը խնդրեն որ առաջին ազգային պահպանք զինա-
թափ ըլլան, երկրորդ բանակը քաղքէն դուրս ելայ: Պատերազմը ըս-
կըսաւ սաստիկ, Բալիէօն ապստամբներուն ձեռքը զիմացաւ սաստիկ,
վասն զի հոս միայն անոնք ութը թնդանօք ունէին, բայց վերջապէս
աս իրենցմէ երկրորդ անգամ ալ առնուեցաւ: Գետնի մարմարոն յա-
տակին վրայ կը պտտնէ թէ արեան ծով մըն էր կարած: Սուրբ Յո-
հնէ և Լուիզի փողոցները սկսեւ էին կողոպտել տունները, խալտուա-
կել կանայքը: Բալիէօն մէջ գտնուեցան քանի մը պաշտօնատեղեկալու
ուած, քանի մը զինուորի գլուխ ջախջախեալ մեռած, ազգային ժող-
վին անգամայ մէկը որ գացեր ապստամբաց ժողովին մէջը մտեր էր զի-
րենք հանգարտեցունելու համար, հաղիւ մեռնէին աղատեր էր մար-
դու մը վայրէջի արժուականութեամբ որ ըսեր էր թէ «Նուիրակ շուն
մը սարսնէլ պէտք է, բայց մեղի վտանգանալով գտնուէր համար թու-
ղուքը երկուսն: Այն մը թէպէտ ետեւէն հրացան պարպեր էր, բայց
չէր կրցեր սարսնէլ: Ապստամբները խել մը կանայք և տղայքներ
պատնէշներուն զուլը բերած էին, որպէս զի միատեղ մեռնին: Գօն
Նուրիս վիշքը անուանող մարդ մը ազգային պահպանք զինքը բըւ-
ներ սպաններ էին պատնէշի մը վրայէ վար քաշելով ուր ըստակ կը
բաժնէր խառնարարաց: Ազգային պահպանաց խումբ մը Լուի Պրոֆ
զտնելով, «Ո՛հ պղծիկ սատանայ այս ամէն շարեաց պատճառ ու ըս-
լով կըր ըստաննէլ կուրսին, զիս առեւտ մը զանի աղատեց: Ապստամբ-
զօրավար մը ողջ բռնելով հրացանով զինքը կ'ըստաննէ, կին մը կը
պատմուի որ դահիճի պաշտօնը յաջողութեամբ կատարեր է: Ահա
պէս ինչպէս կը պտտնէ օրագիր մը, Փարիզ սուրբ Բարթոլոմէոսի կու-
տարածէն վերջը այսպիսի կոտորած մը տեսած շունի: Պատնէշի մը տակ
4000 ազգային պահպան և զինուոր կ'ըստին մեռած: 24 ին Միայն
բանուելը թիւը 4000 ի կը հասնէր, հիւանդ անոցները լեցուն են վիրա-
ւորներով, պարտուէլ արգելուած է քաղքին մէջ, հաղիւ տէրութեան
տոմարի ունեցող անձինք կրնան քաղքին մէջ չընել: Ամէն նոր պատ-
նէշ արգիլելու համար քաղքին ամէն կողմը լեցուն են ազգային պա-
հպանք, որպէս զի չըլլայ թէ ճամբաները քակեն և անոնց քարերովը
սկսին պատնէշ շինել: Ասոր Քալվէնէք զօրավարը հրովարտակա կ'ար-
գիլէր Լուիզի օրագիրը և իւր հրատարակիչ Եմիլ Ժէրարտէնը բանուէլ
կը հրամայէր: Կ'արգիլէ նաեւ 12 հատ մը խալտուակ օրագիր և
դարձեալ տպագրութեան աղատութիւնը ու պատերուն վրայ ծանու-
ցում ընել:

Այս օրագիրներէս ւէ Դէն Կէնէն ըսուած օրագրին հրատարակիչը
Պ. Լաւօք անձամբ ապստամբներուն հետ գտնուելով զարնուեցաւ և
մեռաւ: Ապստամբներուն գլխաւորներուն մէկն էր ասիկայ, և մեռե-
լին քովը լաճ Էալիէ լեցուն Բուլաշա մը գտնուեցաւ, որ զիս ինչին
եկող զօրաց վրայ լաճ Էալիէ կը ցըրցըքներ և կ'այրէր: Գիշերը ժամը
իննէն ետքը արգիլուեցաւ դուրս ելել, պահպանք կեցած ամէն
տեղ հրաման ունէին դուրս գտնուած մարդը նաեւ սպաննելու: Ա-
պստամբները շատ տեղ անձնատուր եղած էին բաղնիքներ, 500
մէկ մը, 1500 մէկ մը և այլն: Ազգային ժողովը առաջարկեց, ձեռք
ինկած խառնարանները Ամիւրիկայ և Արիստիդ քըշէլ, բայց ոչ Ալքէրի:

«25 ին Ստոտիկ պատերազմով առնուեցաւ և մարտուեցաւ քանի
մը փողոցներ ալ խիստ շատ դժուարութեամբ, վասն զի ապստամբնե-
րը ամէն տեսակ պատրաստութիւն տեսած ըլլալով շարունակ զօրաց
վրայ կրակ կ'ընէին: Գետնի տակէ ճամբաներ չինէր էին տեսն տուն
անիւստ փախչելու համար, և երբ կ'աղատէին կ'երթային շարունակե-
լու այս մահաբեր կուրս որ կատարութեամբ աղբին աղբը կը փարա-
տէր: Ո՛հ Կէն Լուիզի Կաթօքի քաղաքապետին վկայութեամբ ան
հատնում բերք մը եղած էր, ամէն տուն գրեթէ պաշարում մը պէտք
էր առնուելու համար և այն ալ քար քարէ քակելով:

«26 ին Սիւայն Ֆոպօր սէն Արտուանայինքն սուրբ Մոնտի արուար-
ձանը մնացեր էր, խօսք՝ յորդոր ինք չընելուն համար պատերազմը
սաստկացուցին վրան: Կը պատմուի թէ անգամ մը դաւաճանութեամբ
քանի մը խաւք զօրք ներս կանչելով անիւստ սկսեւ են ջարդել: Լու-
մօրիսքի զօրավարը որ Արիստիդ Բատէրը բռնուցէ, աս յարձակմանը
զօրակաւ էր, վերջապէս ապստամբները անձնատուր եղան խոնարհե-
լով իրենք ալ զօրաց հետ իրենց պատնէշները քանդելու, անկէց ալ
բանուէր լեցուեցան:

«Այ գիշեր քանի մը անգամ հրացանի ձայն լուսեցաւ, հաւանա-
կան է թէ, իսկ մը մարդ սպաննեցին հրացանի բռնելով զինուորական
օրինք: Այս իրիկուն կը կործուի թէ Փարիզ պաշարման վիճակէն
կ'աղատի: Քալվէնէք ազգային ժողովին իմացուցի է թէ պաշտօնը
ըմբռնուեցան պիտի հրաժարի:

«Փարիզի արքեպիսկոպոսը որ դուցեր էր հանգարտեցունելու իւր-
ուովարանները՝ գնտակէ մը վերաւորուէր ինկեր էր, կրնայ վերջը մա-
հաբեր ըլլալ: Գեռ ուրիշ շատ բան կայ մանրապատում ընելու, բայց
ես չեմ կարող և ժամանակ չի ալ կայ ոչ:

Ո՛րք էր: